

Két birodalom szomszédságában

Font Márta: A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században. Balassi Kiadó, Budapest, 2005. 326 old.

Nagy bátorság és óriási mennyiségű ismeretanyag szükséges ahhoz, hogy valaki a címben megjelölt téma feldolgozására vállalkozzon. Font Márta nemcsak kellő bátorsággal, hanem több évtizedes kutatási eredményekkel is rendelkezik. Ezek birtokában készítette el akadémiai disszertációját, amelynek némileg módosított változatát a Balassi Kiadó jelentette meg.

A kötet előszóból, bevezetésből, négy hosszabb és egy rövidebb fejezetből, valamint mellékletekből áll. Az előszóban a szerző néhány vitatott fogalmat tárgyal. Úgy véli, ha az állam fogalmán egy intézményrendszer működését értjük, akkor az általa elemzett területen és időben aligha beszélhetünk róla; ha viszont a régió keresztény uralkodói által létrehozott új hatalmi központok létezését az állammal azonosítjuk, akkor államról kell beszélnünk. A fogalomhasználat kettősségét elkerülendő, a szerző jelzi, hogy inkább az 'uralmi központ', 'hatalmi központ', 'uralmi zóna' meghatározásokat alkalmazza, majd néhány oldallal később, a bevezetésben a 'politikai központ' és a 'politikai egység' kifejezéseket is felveti, ráadásul a fentieket a kötetben több variációban (például: 'hatalmi centrum', 'uralmi körzet') használja. Véleményünk szerint Font Márta a kelletténél több figyelmet szentelt ennek a terminológiai problémának, miközben az ezáltal elért eredmény megkérdőjelezhető. Egyrészt nem tudta teljes mértékben mellőzni az állam fogalmát. Másrészt a közép- és kelet-európai dinasztiák által uralt zónák szervezetségi szintjét a 'kezdetleges állam' fogalma jobban érzékelteti, mint az általa javasolt jelzős szerkeze-

tek némelyike. Az 'uralmi központ' például azért nem tűnik alkalmasnak a helyettesítésre, mert egy adott területnek csak a centrumát fedi le. Harmadrészt az állam fogalmának megkerülésére alkalmazott kifejezések sokfélesége megnehezíti a szerző mondanivalójának követését.

Elgondolkodtató a Köztes-Európa fogalmának használata is. Font Márta több érveléssel is alátámasztja azt: Bizánc és a Német-római Császárság részéről a közöttük elhelyezkedő térségbe térítési kísérletek indultak; a 10–12. században a négy vizsgált központot egységesen a keresztény világ részének tekintették; még nem jött létre az a különbség, amely a 13. században markánsan megkülönböztette Európa középső és keleti részeit egymástól. A fogalom használatát azonban a fentiek ellenére sem érezzük teljesen indokoltnak. A kötet egésze azt bizonyítja, hogy a régió országait általában csak az egyik nagyhatalomtól származó hatások, törekvések érintették domináns módon. Megkockáztatjuk, hogy ebből a szempontból legfeljebb a Köztes-Magyarország kifejezés helytálló, mivel a kettős „vonzás” elsősorban itt mutatható ki. A szerző megállapítása szerint a Köztes-Európa-fogalmat a kora középkorra eddig nemigen alkalmazták. Ehhez csak annyit tennénk hozzá, hogy például Szűcs Jenő gyakran idézett tanulmányában¹ a kifejezés nem is szerepel. A 'köztes régió' ugyan olvasható benne, de a középkori cseh, lengyel és magyar területek kapcsán Szűcs Jenő a Közép-Kelet-Európa-fogalmat használta, vagyis azt a keleti szláv területekre nem terjesztette ki. Ugyanakkor elismerte, hogy az 1200 körüli évekig létezett egy ideiglenes és bizonytalan regionális képlet. Ez viszont a Font Márta által vizsgált régió berendezkedésének felel meg.

¹ Szűcs Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Budapest, 1983.

A keresztény nagyhatalmak vonzásában című kötet az összehasonlító módszer alapján készült. A szerző kiindulópontként elfogadta a német Christian Lübke szempontrendszerét, de annál differenciáltabb megközelítést alkalmazott. A cseh Přemyslek, a lengyel Piastok, a normann eredetű Rurikok és a magyar Árpádok által uralt területeket a következő szempontok alapján vizsgálta: a belső és a közvetlen szomszédságból származó források; a kereszténység felvétele és az egyházzervezés; a fejedelmi (királyi) hatalom megszervezése; a gazdaság és társadalom. Ezek a szempontok egyben kijelölték a könyv fő fejezeteit is.

Az első fejezet a források bemutatását és elemzését tartalmazza. Felsorakoznak benne azok a történetírók, akiknek művei elengedhetetlenek Közép- és Kelet-Európa 10–12. századi történetjének tanulmányozásához. Közülük elsősorban a cseh Cosmast, a Lengyelországba került Anonymus Gallust, a lengyel Vincent Kadlubeket, a magyar Anonymust, Kézai Simont, Ákos mestert és a kijevi Nesztort érdemes megemlíteni. Ebben a részben Font Márta szövé tette a magyar történettudomány adósságát: az egész középkori krónikairódművet, illetve a kutatás jelenlegi állását tükröző összefoglaló még nem született, bár résztanulmány rengeteg íródott. Ennek és az idegen nyelvű összefoglaló hiányának a következménye az, hogy a középkori krónikairásról készült nagy, európai kitekintésű összefoglaló² krónikacsaldjainkról, illetve periodizálási eredményeinkről mit sem tud. A történeti forrásokat taglaló részben a szerző ábrák segítségével próbálta megkönnyíteni a tájékozódást. A cseh krónikákat bemutató ábra jól áttekinthető, s alapvetően ez jellemzi a lengyel forrásokat felvonultató két ábrát is. A 11–14. századi magyar történetírás szemléltetése felvillantja a vitás kérdéseket. Györffy György koncepciója könnyen követhető, míg a Hóman Bálint 1938-as elkép-

zeléseit mutató ábra nehezen áttekinthető. Elismerésre méltó, ahogyan a magyar forrásokkal kapcsolatban Font Márta a saját álláspontját összegzi. A Kijevi Rusz történetírását reprezentáló, könnyen értelmezhető ábra D. Sz. Lihacsov nézeteit tükrözi. Mellette a *Poveszty vremennih let* (Elmúlt idők elbeszélése – a Kijevi Rusz történetjének egyik legfontosabb kútfője) szerkezetének és forrásainak vázlata található. Ez ugyancsak a szerző munkája. Szakmai szempontból korrektnek mondható, azonban a nyílak irányán érdemes lenne módosítani, mert így a sorrendiség nem egyértelmű.

Az első fejezet a belső források mellett a *hagiográfia*, a bölcséleti irodalom, a törvények, a hivatali írásbeliség által szolgáltatott információkat is számba veszi. Itt csak a jogalkotással kapcsolatos összehasonlítás eredményeire térnénk ki. A források felmérése után Font Márta arra a következtetésre jutott, hogy a közép- és kelet-európai országok korai törvényhozásának eredményei egyedül Magyarországon és a Kijevi Ruszban maradtak ránk összevethető szinten. Az összehasonlítás után az alábbi eltéréseket állapította meg: Magyarországon a legelső törvények esetében alapvetően nyugati hatást állapíthatunk meg, míg a Kijevi Ruszban ez a kérdés összetettebb. Az *usztavok* (Szent Vlagyimir és Bölcs Jaroszlav által az egyház számára kiadott privilégiumok, adománylevelek) bizánci hatásra keletkeztek, a Rövid *Pravdá*ban (Bölcs Jaroszlav és fiai jogi kódexében) rögzített szokásjog viszont skandináv és keleti szláv eredetű. Magyarországon a királyi tisztségviselőkhöz került a helyi igazságszolgáltatás, míg a Kijevi Ruszban a nagyfejedelem, illetve a fejedelmek kezében maradt. A Kijevi Ruszban az egyházzal kapcsolatos rendelkezések formailag és a bíróságok szintjén is teljesen kettéváltak, Magyarországon viszont nem. A büntetéseket tekintve a magyar törvényhozás az elkövető társadalmi, illetve vagyoni helyzete szerint differenciált, a kijevi pedig az okozott kár nagysága szerint. (Ez a helyzet a Kijevi Rusz 12. századi jogalkotásában

² Kersken, N.: *Geschichtsschreibung in Europa der „nationes”*. Münster, 1995.

megváltozott, mivel itt is megjelentek a társadalmi differenciálódást jelző passzusok.) A hasonlóságok abból következnek, hogy a korai törvények létrejöttére a magánkonfliktusok visszaszorításának szándéka gyakorolt hatást. Mindkét helyen büntették a lopást, és felléptek a pogány szokások ellen. Kiemelt helyre kerültek az élet elleni cselekmények, valamint a testi sérülést okozó perpatvarok. A vérdíjat mindkét helyen igen magas összegben állapították meg, de ez volt a jellemző az egyéb büntetésekre is. A szerző hangsúlyozza, hogy a számos hasonló vonás a hasonló körülmények következménye volt. Az írásbeliség kezdeti szintje és a nyelvi különbségek miatt kizárta a magyar és a kijevi törvényalkotás egymásra gyakorolt hatását.

A második fejezet a kereszténység felvételével és az egyházszerkezéssel foglalkozik. Ebben Font Márta a pogányságból a kereszténységbe való átmenetet a 9. század végétől a 11–12. század fordulójáig tartó időszakra tette, magát a folyamatot pedig kilenc pontra bontva követte nyomon. A fejezet végén található összegzés frappáns módon emeli ki a térség keresztény egyházaik megszervezésével kapcsolatos legfontosabb információkat, valamint hozza a hasonló és eltérő vonásokat is. A szerző kiemeli, hogy a négy egyház közül egyedül a cseh nem lett önálló. A lengyel és a magyar egyház az érsekség létrehozásával függetlenedett a birodalmi egyháztól, a kijevi pedig önálló egyháztartománnyá vált, metropolitával az élén. A Kijevi Ruszban és Lengyelországban a főpapok anyagilag jelentős mértékben függték az uralkodótól, míg Csehországban és Magyarországon az egyház saját vagyonnal is rendelkezett. A cseh-morva területen két püspökség szerveződött, Lengyelországban hét püspökség és egy érsekség, Magyarországon tíz püspökség és két érsekség, a Kijevi Ruszban pedig tizennégy egyházmegye jött létre. A monostoralapítások tekintetében a Kijevi Rusz teljesen eltért a többi területtől. Egyrészt azért, mert csak bazilita szerzetesei voltak,

másrészt az ismert alapítások kivétel nélkül a fejedelmekhez kötődtek, többnyire a nagyfejedelmekhez. A másik három területen minden monasztikus rend és a lovagrendek némelyike is megjelent. Világi előkelők szintén bekapcsolódtak az alapításba, főleg a 12. században. A monostorok számát csak hozzávetőlegesen lehet megadni. Az egyházi középréteget a kanonokok alkották. Ez a réteg Magyarországon valószínűleg már a 11. század végén létezett, míg a cseh és a lengyel területeken a 12. század közepére–második felére alakult ki. A Kijevi Rusz káptalanra emlékeztető testületei nyugati szomszédainak hatására jöhettek létre. Magyarországon a 11. század végére a teljes egyházi hierarchia kiépült, a Kijevi Ruszban viszont nincsenek alsópapságra utaló nyomok, s ennek a rétegnek a létezése a cseh és lengyel területeken is kérdéses.

A harmadik fejezet az államszervezést tárgyalja, bár a szerző igyekezett elkerülni a fogalom használatát, s helyette egy bonyolultabb címet választott. A hatalom koncentrációjával foglalkozó rész megfelel a komparatív módszer követelményeinek, mégis hiányérzetet kelthet az olvasóban. A Přemyslek és Piastok vetélytársait megemlítette Font Márta, de az Árpádok ellenfeleiről csak annyit tudunk meg, hogy ismerjük őket. A Kijevi Rusz esetében Aszkold és Dir felbukkan ugyan a szövegben, de a szerepük homályban marad. A győztes dinasztiák ellenfeleit tehát érdemes lett volna részletesebben bemutatni. A hatalomszervező tényezők közül a szerző a „katonai szervezést” emelte ki. Véleménye szerint az Árpádok hadszervezete a kazároktól való függetlenedés során jött létre, s az önálló politikai tényezővé vált törzsszövetség kényszer hatására (besenyő támadás, bolgár–bizánci-magyar háború) hagyta el korábbi lakóhelyét és költözött a Kárpát-medencébe. A Přemyslidák és a Piastok törzsi szerveződésének a keleti frank birodalommal, majd a Német-római Császársággal kellett szembenéznie, míg a kijevi központ fejedelmei a kazárokkal és a besenyőkkel vívott küzde-

lemben erősítették meg hatalmukat. Font Márta a magyarok által vezetett és a keleti szláv–varég törzsszövetség közötti párhuzamként említette a zsákmányszerző hadjáratok sorát, a nyugati szláv törzsszövetségek katonai erejét pedig nem tartotta a magyarhoz, illetve a kijevihez mérhetőnek.

Az uralom elismertetésének formái közül a szerző a koronázásnak szentelte a legnagyobb figyelmet. A dinasztiai helyzetét a királlyá koronázás tekintetében teljesen különbözőnek találta: a Piastokat a Német-római Birodalom császárai nem tartották egyenrangú félnek olyan értelemben, hogy a koronázással járó szakralitásnak is birtokába jussanak. Így a lengyel fejedelmek a 11. században mindkét alkalommal saját maguk szervezték meg koronázási ceremóniájukat. A Piastok birodalomtól való függetlenedésének jele ugyanakkor, hogy a gnieznói érsekség nem tartozott a birodalmi egyház-szervezetbe. Nem mondható el ugyanez a Přemyslekről. A 11. században ugyan egy Přemysl fejedelem fejére korona került császári elismerésként, de a prágai püspök a mainzi érsek *suffraganeus*ai közé tartozott. Magyarországon az egyház önállóságát két érsekség szervezése is kiemelte. Az 1000. évi, a császár és a pápa által egyaránt elismert koronázást követően a királykoronázás folyamatos volt, csaknem mindegyik rendelkezett azonos legitimitációval. Az Árpád-házi uralkodók éltek a másik keresztény birodalom szomszédságából fakadó előnyös helyzettel, és a német-római császári elismerés hiányakor ezt a másik császártól szereztek meg. Kálmán királlyá koronázásával a kérdés nyugvópontonra jutott. A Kijevi Ruzs esetében a koronázás hiányát a szerző azzal magyarázta, hogy nem is merült fel rá igény. Álláspontja szerint a koronázás elmaradása nem jelentette azt, hogy a dinasztia uralomra jutott tagja ne fejezte volna ki hatalomra jutását megfelelő eszközökkel, mivel a kijevi nagyfejedelmek esetében a trónra ültetés gyakorlatát lehet kimutatni, s ehhez hasonló figyelhető meg a cseh és a len-

gyel fejedelmeknél is a koronázás hiánya esetén.

A hatalom öröklésével, illetve megosztásával kapcsolatban Font Márta az alábbiakat állapította meg: a négy vizsgált központ közül háromban fordult elő a hatalomátadás rendjének szabályozása, mindegyik alkalommal a *senioratus* rendje szerint. A trónöröklés kérdésében Magyarországon – ha volt utód – következetesen a *primogenitura* érvényesítésére törekedtek. A hatalommegosztásnak a szintén hagyományokra visszatekintő területi megosztással való összekapcsolása három területen magában hordta egy későbbi széttagolódás lehetőségét. A magyarországi helyzet ettől is eltért. A *ducatus* hatalommegosztása nem a lezármazottak számára akart alárendelt, de mégiscsak önálló területi hatalmat biztosítani, hanem az azonos generációhoz tartozók közötti politikai alku eredménye, kényszer szülte megoldás volt. Az egyes országok irányítását vizsgálva a szerző lényeges eltéréseket talált. Véleménye szerint a kormányzati rendszer különbségei végső soron a vármegyeszervezésben foghatók meg. Magyarországon a királyi vármegye létrejötté biztosította azt, hogy a katonai és adminisztratív irányítás, illetve az igazságszolgáltatás intézményesült, azaz végső soron a király ellenőrzése alatt maradt. Lengyelországban és a Kijevi Ruzsban a törzsi keretek „túléltek” az államszervezés időszakát, rájuk épült a területi adminisztráció, sőt a dinasztian belüli hatalommegosztási gyakorlat révén megerősödtek. A Přemyslek uralma alá tartozó terület sorsa a két utóbbihoz hasonlóan alakult, csak itt a méretek kisebbek voltak, ráadásul az egész cseh fejedelemség egy nagyobb politikai rendszerbe tagozódott be. A régió országainak irányítását a könyvben ábrák is megjelenítik. Ezek közül a cseh, lengyel és magyar helyzetet bemutató két-két vázlat könnyen áttekinthető. A Kijevi Ruzsban csak egy ábra jutott, amelyet nyilván az indokolt, hogy a 11–12. századi irányítás között nem volt lényeges eltérés. Ez utóbbi azonban bonyolultabb, mint az

előzőek. Különösen a *vecse* (gyűlés) irányából induló nyilak nehezítik meg a tájékozódást.

A negyedik fejezet témája a térség gazdasága és társadalma. Ezen belül az első részegység a demográfiai viszonyokat elemzi. A rendelkezésére álló adatok számbavétele után Font Márta arra a következtetésre jutott, hogy Közép- és Kelet-Európa népességének létszámadatai nagyon bizonytalanok, s a becslésekre való hagyatkozás miatt a konkrét számokban nagy eltérés tapasztalható. Azt azonban egyértelműen leszögezte, hogy etnikai összetételét tekintve a régió leginkább heterogén része a Magyar Királyság és a Kijevi Rusz volt. Az uralkodói bevételek forrásaként a szerző a zsákmányt, az adót, a kereskedelemből és az igazságszolgáltatásból származó jövedelmeket nevezte meg. Úgy vélte, hogy a 10. században a magyar és kijevi „kalandozások” egyik célja a zsákmányszerzés volt, azaz mindazon javak megszerzése, amelyeket az adott gazdaság nem volt képes előállítani. Meglepő módon ebben a fejezetben a csehek és lengyelek által a szomszédos nyugati területek ellen indított katonai akciókat is a zsákmányszerző hadjáratok közé sorolta, holott az előző fejezetben e tekintetben alapvetően csak a magyarok által vezetett törzsszövetség és a keleti szláv–varég törzsszövetség között vont párhuzamot. Az államszervezés után a szerző szerint változott a helyzet: Magyarországon és a Kijevi Ruszban az adók megmaradtak, de a zsákmány helyébe a kereskedelemből és az igazságszolgáltatásból befolyó jövedelem lépett; a cseh és lengyel fejedelmek bevételeiről viszont nem lehet megbízható képet festeni.

A fejezet utolsó része a megfelelő cseh és lengyel adatok hiányában elsősorban Magyarországon és a Kijevi Rusz társadalmának összevetését nyújtja. Font Márta elemzéséből az alábbiakat emeljük ki: a 11. századi Magyarországon a lopás büntetése a társadalom átalakulásának kísérőjelensége volt. A lopás – és a vele együtt jelentkező kóborlás – megfékezése jelzi, hogy a 11–12. század

fordulójára a korábban zömében közszabadosok alkotta társadalom jelentős részben a kötött szabadság állapotába került. A fenti státusz elterjedése a Kijevi Rusz területén egy évszázaddal később következett be, és a 13. században is folytatódott. Arra is vannak bizonyítékok mindkét országból, hogy a szolgák felszabadítása szintén elvezethetett a kötött szabadság állapotához. Az uralkodókat körülvevő elit egy része a törzsi-nemzetségi vezetőktől származott. Emellett a fejedelmek, illetve királyok környezetében lévő előkelők közé jövevények is bekerültek, akiket a szolgálat kötött össze. A kíséret olyan közzé vált, amelynek segítségével az uralkodók érvényesíteni tudták akaratukat. A régióban a kíséretviszony átalakult, s a fegyveres kíséretből tanácsadó testület lett. A folyamat nem azonos ütemben zajlott. Magyarországon a kíséret már Szent István korában tanács formáját öltötte, vagyis a többi hatalmi központtal összevetve szűkebbre zárta a vezető elit körét. Az összehasonlítás kedvéért másképp fogalmazva: a tanács a szűkebb kísérettel lehetett azonos, azaz már ekkor elvált egymástól a kisebb és a nagyobb kíséret. A nagyobb létszámú kíséret összehívására a 11. században még történt egy-egy kísérlet. A felső rétegek helyzetét tekintve a Kijevi Rusz társadalma a magyarnál archaikusabb, sőt az egész térségben a legarchaikusabb volt. Elsősorban azért, mert a fejedelmek környezetében kialakuló elit kisebb és nagyobb kíséretre való szétválásának folyamata a 12. század folyamán zajlott. Emellett itt létezett legtovább a szabadok olyan testülete, amely a fejedelmi hatalommal szemben is érvényesíteni tudta akaratát. Az utóbbi testület jellegzetességeit a szerző egy külön részben ismerteti. Ez teljesen indokolt, hiszen a *vecse* meglehetősen sajátos intézmény volt. A negyedik fejezet értékeléséhez még annyit érdemes hozzáfűzni, hogy a bonyolult társadalmi képletek megértését viszonylag könnyen áttekinthető ábrák segítik.

Az ötödik fejezet a szerző következtetéseit tartalmazza. Ezek jórészt megtalálhatók

a korábbi fejezeteken belül, sokat közülük ismertettünk is. Itt csak egy olyan gondolat-sorra térnénk ki, amely végső következtetésnek is felfogható. Font Márta szerint összességében az állapítható meg, hogy a 10–12. században Európa általa vizsgált része csak földrajzi értelemben volt régióknak tekinthető, illetve annyiban, hogy a két keresztény nagyhatalom közötti „ékben” helyezkedett el. Az egyes központok közös vonása, hogy a keresztény misszió útvonalainak kereszteződésénél vagy azok közelében feküdtek. Később nyugaton a bizánci hatások szorultak vissza, illetve a keleti részen a latint liturgikus nyelvként használó központokkal változott meg a kapcsolat. Ez korszakunk határán, a 12. század vége felé következett be. Ekkorra „vált szét” Köztes-Európa Kelet-Közép-, illetve Kelet-Európára. Kelet-Közép-Európa három központja között a 13. századtól a hasonlóságok kezdtek dominálni.

A szerző már a bevezetésben felvetett egy olyan problémát, amely a kötet olvasása közben végig aktuális maradt. Véleménye szerint általános jelenséggé vált, hogy a kutatás eredményeit „el kell adni”, ez pedig óhatatlanul a közérthetőség javára enged a szakmai követelményekből; s fontos kérdés, hogy mennyi engedményt tehet a kutató a népszerűsítés felé vezető úton a szigorú szakmaiság kritériumaiból. A magunk részéről úgy látjuk, hogy egy akadémiai értekezés esetében nyilván nem szempont a közérthetőség, annak könyv formájában való közzététele viszont engedményeket követel, vagyis A keresztény nagyhatalmak vonzásában című kötet rendkívül száraz szövegét érdemes lett volna legalább egy fokkal olvasmányosabbá tenni. Vitatható szerkesztési elvvel viszont mindössze egy alkalommal találkoztunk: a II. fejezet végének koronázással kapcsolatos sorai csaknem szó szerint ismétlődnek a III. fejezet 2.1. pontjában. Stilisztikai problémának tartjuk a névhasználat kérdését. A Rusz kifejezés alkalmazása csak az utóbbi időben honosodott meg a magyar nyelvű történeti iroda-

lomban, s ez döntő módon Font Márta érdeme. Azonban névelővel való használatát (például „a Rusz görög származású püspökei”, 25. old.) ugyanúgy nem látjuk indokoltnak, mint például a *Germania* vagy *Itália* szavak esetében. Problematikusnak tűnik Vitéz Boleszlav (992–1025) lengyel fejedelem, illetve király nevének formája is. Több variáció elképzelhető, de a Font Márta által leginkább használt Boleslaw Chrobry alakot a magyar szövegkörnyezetben túlságosan idegennek tartjuk. Ráadásul ez esetben a kötetben a névhasználatot egységesíteni kellene, s például a Böles Jaroszlav helyett a Jaroszlav Mudrij alakot kellene szerepeltetni. Néhány helyen pontatlanság figyelhető meg, bár ezek az apró hibák valószínűleg csak a szakmabelieknek tűnnek föl. Ahol Boleslaw lengyel fejedelem és II. Ottó jó viszonyáról olvasunk (161. old.), a valóságban III. Ottó német-római császárról van szó. Szent Vlagyimir kijevi nagyfejedelemiségének kezdő évét a szerző kétféleképpen képzei el, legalábbis a 69. és 95. oldalak adatai ellentmondanak egymásnak. Szent Vencellel kapcsolatban három helyen (42, 87. és 137. old.) három évszám-variáció található. Ez részben a forrásokra vezethető vissza, részben a pontosabb fogalmazás hiányára. Ettől eltérő gond Szent Ludmilla személyének azonosítása, mivel hol Vencel nagyanyjaként, hol anyjaként szerepel (42, illetve 87. old.). Nagyobb pontatlanság egyedül a negyedik fejezet 280. hivatkozásánál figyelhető meg. A Kijevi Rusz előkelőit bemutató részben a szerző a kisebb kísérettel kapcsolatban azt írta, hogy Andrej Bogoljubszkij megölésekor (a novgorodi krónika szövege szerint) csak egy fiatal *koscej* volt a közelében. A hivatkozás azonban nem az Első novgorodi évkönyvre, hanem az Ipatyjev(Ipatyij)-évkönyvre vonatkozik. Az utóbbi szintén foglalkozik a gyilkossággal, bár nem a feltüntetett helyen, és *koscej* helyett *milosztnyikot* említ. Megtisztelő, hogy ugyanebben a hivatkozásban Font Márta e sorok írójának egy tanulmányát is megemlí-

tette, azonban nem a jelzett, hanem egy másik publikációban³ elemeztük a kérdést.

Mindent összevetve megállapítható, hogy *A keresztény nagyhatalmak vonzásában* című kötet a magyarországi medievisztika kiemelkedő produktuma. Korábbi publikációi alapján úgy tűnik, Font Márta tudatosan készült ennek a munkának a megírására, hiszen a Magyar Királyság és a Kijevi Rusz történetéről számos tanulmányt, illetve könyvet jelentetett meg, s ezek közül többet is a komparatív módszer felhasználásával készítette. Nyilván még így is nagy kihívást jelentett Cseh- és Lengyelország történetjének vizsgálata, majd a négy terület jellegzetességeinek összehasonlítása. A végeredményt, a kötetet elolvasva nyilvánvalóvá válik, hogy szerzője jól ismeri és imponáló magabiztossággal kezeli a szakirodalmat. Megállapításait azonban döntő mértékben a forrásokra alapozza, s nem hagyja magát befolyásolni mégoly tetszetős elméletek által sem. Arra törekszik, hogy pontos fogalmakat használjon. Értékelései, következtetései visszafogottak és megalapozottak, s csak ritka esetben bocsátkozik feltételezésekbe. Könyvét a logikai szabályait tükröző szerkesztés jellemzi. A kötet végéhez csatolt színes térképeivel pedig nemcsak a térbeli tájékozódást segíti, hanem újabb információkkal is szolgál, és egy kissé oldja a szöveges részt jellemző szigorú szakmaiságot.

Végezetül egy javaslattal élénk. Mint ismeretes, a térség középkori történetének magyar nyelvű szakirodalmi meglehetősen egyenetlen. Természetesen Magyarország, illetve örvendetes módon a keleti szláv államok helyzete viszonylag jól feldolgozott téma. Még Lengyelország történetéhez is akad – ha nem is minden szempontból megfelelő színvonalú – anyag. Azonban a középkori Csehországgal a magyar történettudomány eddig mostohán bánt. Nagy szükség lenne olyan kötetre, amely korszerű módon és legalább tudományos-ismeretterjesztő szinten mutatja be a csehek történetét a 16. századig. Ennek megírására Font Márta tűnik a legalkalmasabb medievistának.

MAKAI JÁNOS

³ *Egy 12. századi fejedelemség anatómiája*. Világtörténet, 1992. tavasz–nyár, 44–54.